

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи
Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

2020 р.

**Робоча програма
навчальної професійно-орієнтованої практики**

рівень вищої освіти:	<u>бакалавр</u>
галузь знань:	<u>10 Природничі науки</u>
спеціальність (напрямок):	<u>106 Географія</u>
освітньо-професійна програма:	<u>Економічна та соціальна географія, географія рекреації та туризму</u>
факультет:	<u>Геології, географії, рекреації і туризму</u>

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

«31» серпня 2020 року, протокол № 14

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Людмила КЛЮЧКО– кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства

Протокол № 6 від «25» серпня 2020 року

Завідувач кафедри

(підпис)

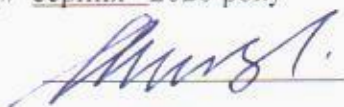
(Людмила НЕМЕЦЬ)

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 13 від «31» серпня 2020 року

Голова методичної комісії

(підпис)

(Олександр ЖЕМЕРОВ)

(прізвище та ініціали)

Робоча програма навчальної дисципліни уточнена відповідно до освітньо-професійних програм та погоджена з гарантами освітніх програм, уточнена згідно з наказом по Харківському національному університету імені В.Н. Каразіна «Про організацію освітнього процесу у I семестрі 2020/2021 навчального року» № 0202-1/260 від 07.08.2020 р.

ВСТУП

Програма навчальної професійно-орієнтованої практики складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки

бакалавра

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності (напряму) **106 Географія**

освітньо-професійна програма «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»; «Географія рекреації та туризму»

1. Опис навчальної професійно-орієнтованої практики з економічної і соціальної географії

1.1. Метою навчальної професійно-орієнтованої практики є закріплення й поглиблення теоретичних і практичних знань, одержаних під час аудиторних занять у процесі вивчення загально-географічних дисциплін, формування навичок збору географічної інформації під час польових досліджень, умінь її камеральної обробки, узагальнення результатів досліджень (у вигляді письмового звіту), на основі вивчення особливостей природи, розселення населення, господарства (промислових, сільськогосподарських, транспортних, соціальних та інших об'єктів), об'єктів природно-заповідного фонду, об'єктів рекреації і туризму окремих регіонів України та суміжних країн.

1.2. Основні завдання навчальної професійно-орієнтованої практики:

- ознайомитись з особливостями природи, характером ландшафтів, особливостями планування окремих населених пунктів, результатами господарської діяльності людини, особливостями поточної екологічної ситуації, об'єктами рекреації і туризму, окремими промисловими підприємствами, транспортними вузлами за маршрутом практики тощо та виявити їх вплив на розвиток господарства певної території (адміністративної області, економічного району, туристсько-рекреаційного району тощо);

- скласти економіко-географічну характеристику об'єктів, зазначених в індивідуальному завданні (економічного району, адміністративної області, туристсько-рекреаційного району, туристичного маршруту, населеного пункту, певного підприємства тощо);

- оволодіти польовими методами збору та обробки інформації, методами суспільно-географічного аналізу зібраної інформації.

1.3. Кількість кредитів: 6

1.4. Загальна кількість годин: 180

1.5. Характеристика навчальної професійно-орієнтованої практики	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-й	4-й
Семестр	
4-й	8-й

1.6. Заплановані результати навчання:

Загальні компетентності:

ЗК 3. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях: цілеспрямовано і ефективно вирішувати поставлене завдання, виконувати прийняті зобов'язання у професійній сфері.

ЗК 7. Навички забезпечення безпеки життєдіяльності.

Фахові (спеціальні) компетентності:

ФК 8. Здатність здійснювати збір, реєстрацію та аналіз даних про стан територіальних рекреаційних систем за допомогою відповідних методів і технологічних засобів у польових і лабораторних умовах.

ФК 9. Здатність застосовувати уміння роботи зі статистичними даними, збору, узагальнення та обробки статистичної інформації, що відображає стан територіальних рекреаційних систем.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких **результатів навчання:**

ПРН 1. Уміння застосовувати базовий поняттєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії, її теоретичні й емпіричні досягнення на рівні, що дозволяє інтерпретувати природно- та суспільно-географічні явища і процеси, пов'язувати та порівнювати різні погляди на проблемні питання сучасної географії, що є основою для професійної діяльності.

ПРН 2. Базові знання природничо-географічних наук: об'єктно-предметна область, поняттєво-термінологічний апарат, теорії і концепції, закони і закономірності, методи дослідження тощо.

ПРН 3. Базові знання суспільно-географічних наук: об'єктно-предметна область, поняттєво-термінологічний апарат, теорії і концепції, закони і закономірності, методи дослідження тощо.

ПРН 12. Застосовувати раціональні прийоми пошуку, відбору і використання сучасної фахової інформації для вирішення завдань географії рекреації та туризму, вільно орієнтуватися і оперувати якісними і кількісними методами її аналізу при вирішенні географічних завдань з урахуванням особливостей взаємодії суспільства і природи.

ПРН 13. Планувати, організовувати і проводити польові та камеральні географічні дослідження з географії рекреації та туризму.

ПРН 17. Мати навички креативного і критичного мислення, логічного, послідовного й аргументованого викладу матеріалу, логічно і послідовно передавати знання, володіє основами професійної культури при підготовці та редагуванні текстів зі спеціальності.

ПРН 18. Визначати зміни характеристик природного середовища під впливом рекреаційно-туристської діяльності.

2. Організація практики та зміст навчальної діяльності студентів-практикантів

Навчальна професійно-орієнтована практика (2 курс) проводиться у формі маршрутних виїздів з відвідуванням окремих підприємств, установ, організацій, об'єктів туризму та рекреації, які відвідують студенти у різних регіонах України та/або у зарубіжних країнах.

На період практики кожен студент отримує індивідуальне завдання, результати

виконання яких включаються до загального звіту групи. Студенти обов'язково ведуть щоденник, де роблять відповідні записи за кожен день польового етапу практики. Під час практики керівник групи безпосередньо спрямовує і контролює роботу студентів.

Практика включає 3 етапи – підготовчий, польовий і камеральний.

Підготовчий етап є необхідною і важливою складовою польових суспільно-географічних досліджень, оскільки полегшує організацію і проведення практики. Під час підготовчого етапу зі студентами проводиться організаційно-методичний інструктаж, інструктаж з техніки безпеки та охорони праці. Підготовчий етап (тривалістю до 1 тижня) проходить на кафедрі «Соціально-економічної географії і регіонаознавства» факультету Геології, географії, рекреації і туризму, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, де студенти знайомляться з програмою практики, необхідними документами по практиці (накази, інструкції, положення тощо), вивчають методики суспільно-географічних досліджень окремих об'єктів та явищ, працюють зі звітними матеріалами навчальних практик минулих років, підбирають та опрацьовують необхідні літературні, статистичні і картографічні матеріали відповідно до обраного маршруту практики та відповідно до отриманих індивідуальних завдань, складають схеми та описи своїх майбутніх маршрутів, будують необхідні картосхеми тощо.

На підготовчому етапі студенти отримують індивідуальні завдання та починають опрацьовувати теоретичний матеріал, який містяться в літературних, картографічних та Інтернет-джерелах, статистичних довідниках та інших джерелах інформації (відеоматеріали, довідники, путівники тощо).

Контроль за ходом підготовчого етапу практики відбувається у формі семінарських занять, де розглядаються методичні питання, аналізується рівень виконання студентами, отриманих індивідуальних завдань та хід підготовки до польового етапу практики.

До початку польового етапу студенти готують матеріали за тематикою отриманих індивідуальних завдань, де необхідно висвітлити суспільно-географічні особливості природи й господарства, туристсько-рекреаційних ресурсів і об'єктів тих територій, у межах яких проходить маршрут практики. Підготовлений матеріал є допуском до проходження польового етапу практики.

Польовий етап практики (тривалістю 2-3 тижні) проходить у формі маршрутних виїздів (автомобільним та залізничним транспортом) по території України та/або по території зарубіжних країн. Маршрут польового етапу практики попередньо узгоджується зі студентами, керівниками практики та завідувачем кафедри, яка проводить практику, до її початку.

Практика може проводитися за такими орієнтовними маршрутами:

Міжрегіональні маршрути.

Маршрут 1. Харків – Чугуїв – Ізюм – Святогірськ – Харків.

Маршрут 2. Харків – Херсон – Миколаїв – Одеса – Белгород-Дністровський – Вилкове – Ізмаїл – Одеса – Харків.

Маршрут 3. Харків – Полтава – Гоголеве – Умань – Харків.

Маршрут 4. Харків – Кам'янець-Подільський – Хотин – Чернівці – Львів – Рахів – Хуст – Берегове – Мукачеве – Ужгород – Воловець – Львів – Харків.

Маршрут 5. Харків – Львів – Рахів – Хуст – Ужгород – Мукачеве – Воловець – Львів – Ковель – Харків.

Внутрішньорегіональні маршрути (по території Харківської області).

Маршрут 1. Харків – Чугуїв – Малинівка – Харків.

Маршрут 2. Харків – Високий – Коротич – Мерефа – Харків.

Маршрут 3. Харків – Люботин – Старий Мерчик – Городне – Краснокутськ – Харків.

Маршрут 4. Харків – Кочеток – Печеніги – Харків.

Маршрут 5. Харків – Солоницівка – Богодухів – Харків.

Міждержавні маршрути.

Маршрут 1. Харків – Київ – Жлобин – Могильов – Вітебськ – Мінськ – Харків.

Маршрут 2. Харків – Львів – Ужгород – Кошице – Братислава – Прага – Ужгород – Харків.

Маршрут 3. Харків – Львів – Краків – Прага – Відень – Будапешт – Ужгород – Харків.

Маршрут 4. Харків – Одеса – Тирасполь – Кишинів – Чернівці – Львів – Харків.

Маршрут 5. Харків – Ніжин – Чернігів – Гомель – Мінськ – Брест – Ковель – Львів – Харків.

Маршрут 6. Харків – Львів – Рахів – Хуст – Ужгород – Мукачеве – Воловець – Львів – Ковель – Брест – Мінськ – Гомель – Ніжин – Харків.

Маршрути практики обираються залежно від обставин, які виникають на момент проведення практики і можуть коригуватися в залежності від обставин (погодні умови, транспортна доступність, фінансові можливості студентів, політична ситуація та інші). На основі відібраного та скоригованого маршруту практики формуються доповнення до програми практики.

Під час польового етапу практики відбувається збір матеріалів за тематикою практики на основі візуальних спостережень за географічними об'єктами, а також, збирання необхідної інформації в організаціях та установах, які відвідувались під час польового етапу практики. Спостереження студентами проводяться з моменту виїзду на практику. Студенти фіксують зміни природних умов, описують відвідані промислові, сільськогосподарські, транспортні та інші підприємства, об'єкти-природно-заповідного фонду, туристсько-рекреаційні об'єкти, ведуть записи в щоденниках практики. Керівники практики надають студентам додаткову інформацію про історичні, природні, економічні та туристсько-рекреаційні особливості тих територій, які розташовані за маршрутом практики.

У стаціонарних умовах студенти опрацьовують статистичні, картографічні, довідкові та інші матеріали, які характеризують сучасний стан і перспективи розвитку господарства населених пунктів, відвіданих студентами під час польового етапу практики.

Камеральний етап. Завершується практика камеральним етапом. Студенти аналізують, систематизують та узагальнюють матеріали, отримані під час попередніх етапів практики, складають характеристики географічних об'єктів за відповідними типовими планами, готують картографічні та фотоматеріали, інформаційно-рекламні буклети, складають індивідуальні звіти, які є частиною групового звіту.

Основні методики дослідження суспільно-географічних об'єктів.

Методика дослідження міста. Місто є важливим суспільно-географічним об'єктом, так як концентрує значну частину населення і господарського потенціалу адміністративного або економічного району. Дослідження міста починається ще в період підготовки до практики, коли викладач знайомить студентів з головними специфічними рисами міста в цілому. Важливою є також ознайомлювальна подорож містом, коли студенти знайомляться з історією формування території, оцінюють розміщення міста на місцевості, отримують уявлення про напрямки розвитку та пізнають природне оточення міста.

В подальшому вивчаються функції міста, історія виникнення, етапи формування території, внутрішні відмінності, населення і трудові ресурси, сучасний стан галузей промисловості, інфраструктура, перспективи розвитку, вплив на природне середовище.

Матеріали, які зібрані під час проходження практики, узагальнюються та оформляються у вигляді таблиць, картосхем, графіків, діаграм тощо і наводяться у звіті по тексту, або в додатках.

Методика дослідження промислового виробництва. При дослідженні певної галузі обстежуються основні промислові підприємства в районі практики. Використовуються статистичні дані про структуру зайнятого в галузі населення, визначаються співвідношення різних галузей та їх роль в регіоні. Виявляється також територіальна організація промисловості, взаємне розташування і розміри підприємств. Характеризуючи промислове виробництво, виділяють ареали концентрації промислових підприємств та з'ясовують, які фактори зумовили таку концентрацію (транспортне положення, наявність сировини, близьке розташування паливно-енергетичної бази, наявність водних ресурсів та інші).

Дослідження промисловості району практики потребує визначення питомої ваги провідних галузей та підприємств, продукцію яких значною мірою вивозять за межі досліджуваного району, а також підприємств місцевих галузей.

На основі проведеного дослідження промислового виробництва студенти складають картосхему району практики, де показують розміри підприємств за обсягом валової продукції масштабними пунсонами, профіль підприємств – певним кольором, зв'язки підприємств по забезпеченню сировиною, водою, паливом, а також збут готової продукції.

Методика дослідження сільськогосподарського виробництва. Маршрутна практика дозволяє отримати матеріали для виявлення взаємозв'язку природних умов із сільськогосподарським виробництвом. Для дослідження сільськогосподарського виробництва вихідними даними є матеріали окремих господарств, а також звітно-статистичні матеріали обласних та районних управлінь сільського господарства. На їх основі вивчається виробнича структура і спеціалізація району, визначається питома вага галузей у вартості валової продукції. Вздовж маршруту практики варто простежити, як змінюється спеціалізація сільськогосподарського виробництва в різних районах практики, порівняти ці відмінності з розподілом природних компонентів. При дослідженні рослинництва визначаються особливості розміщення галузей по території, розглядається структура посівних площ і врожайність основних культур. Дослідження тваринництва потребує відомостей про поголів'я худоби за видами і структура стада за останні кілька років. Характеризується кормова база тваринництва та оцінюється забезпеченість худоби кормами, водою. Збираються відомості про фермерські господарства, рівень механізації тваринницьких робіт. Здійснюється аналіз територіальних відмінностей основних економічних показників: площа ріллі та сільськогосподарських угідь на одного працездатного, вихід валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь. Приділяється увага внутрішньому районному розселенню населення за даними статистичних матеріалів.

Методика дослідження транспорту та виробничих зв'язків. Об'єктами дослідження під час навчальної практики є залізничний, автомобільний, авіаційний та водний транспорт. Економічні зв'язки, які здійснюються за допомогою транспортних шляхів, характеризують зони впливу на економіко-географічні об'єкти. При вивченні сучасного стану видів транспорту району практики необхідно ознайомитися з: основними напрямками залізничних колій, обсягами і структурою пасажиропотоків, протяжністю колій, пропускною здатністю; автомобільними шляхами різних категорій, їх напрямками, протяжністю, покриттям; впливом природних процесів та явищ на роботу транспорту, протяжністю і напрямками водних шляхів, строком навігації; місцевими авіалініями, основними напрямками, їх відстанями; трубопровідними магістралями. Визначаються взаємодії різних видів транспорту в межах

району практики, транспортні вузли та їх склад.

3. Форми звітності студентів про практику

- 1) Щоденник практики.
- 2) Груповий звіт.
- 3) Індивідуальний буклет.
- 4) Підсумковий контроль.

При написанні групового звіту студенти повинні дотримуватися такої структури:

Для складання економіко-географічної характеристики економічного району або адміністративної області:

Вступ (мета, завдання практики, об'єкт та предмет дослідження)

1. Загальний опис маршруту
2. Фізико-географічна характеристика
 - 2.1. Особливості геологічної будови
 - 2.2. Рельєф
 - 2.3. Клімат
 - 2.4. Ґрунтовий покрив
 - 2.5. Рослинний світ
 - 2.6. Тваринний світ
 - 2.7. Ландшафтні особливості
3. Соціально-економічна характеристика
 - 3.1. Населення та трудові ресурси
 - 3.2. Промисловість
 - 3.3. Сільське господарство
 - 3.4. Транспортна система
 - 3.5. Соціальна сфера
4. Краєзнавча та туристична характеристики
5. Екологічна характеристика

Висновки

Для економіко-географічної характеристики туристсько-рекреаційного району (туристичного маршруту):

Вступ (мета, завдання практики, об'єкт та предмет дослідження)

1. Загальний опис маршруту
2. Природні пам'ятки, що є об'єктами туристсько-рекреаційної діяльності
 - 2.1. Гірські системи та гірськолижні курорти й інші орографічні об'єкти (каньйони, провалля, кратери вулканів тощо).
 - 2.2. Геоморфологічні об'єкти (карстові печери, коралові рифи, відслонення гірських порід тощо).
 - 2.3. Морські узбережжя, найкращі місця для дайвінгу.
 - 2.4. Озера та річки як об'єкти рекреації, пляжно-курортного відпочинку.
 - 2.5. Бальнеологічні ресурси та курорти.
 - 2.6. Національні парки та інші об'єкти природно-заповідного фонду.
3. Суспільні туристсько-рекреаційні ресурси.
 - 3.1. Археологічні ресурси.
 - 3.2. Музеї.
 - 3.3. Парки культури та відпочинку.

- 3.4. Нестандартні пам'ятники.
 - 3.5. Готелі та ресторани.
 - 3.6. Кладовища та місця масової загибелі людей як об'єкти «мрачного» туризму.
 - 3.7. Торговельно-розважальні центри як об'єкти шопінг-туризму.
 - 3.8. Технічні споруди, нестандартні будівлі як об'єкти індустріального туризму.
 - 3.9. Культові споруди та центри паломництва, як об'єкти релігійного туризму.
 4. Події туристичні ресурси.
 - 4.1. Гастрономічні фестивалі.
 - 4.2. Карнавали, театралізовані шоу, національні свята.
 - 4.3. Спортивні змагання та фестивалі.
 - 4.4. Музичні конкурси, кінофестивалі, фольклорні обряди.
 - 4.5. Аукціони, покази мод, політичні та економічні форуми.
 5. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО.
 6. Висновки
- Звіт ілюструється фотографіями, картосхемами, графіками, таблицями тощо.

4. Підведення підсумків практики, оцінювання студентів

Після завершення практики студенти пишуть підсумкову контрольну роботу.

Захист групового звіту відбувається на засіданні дискусійного клубу студентів аспірантів та молодих науковців, який функціонує на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства.

Оцінка за практику виставляється з урахуванням роботи студентів на всіх її етапах.

Підсумки практики доповідаються керівниками практики та обговорюються на засіданні кафедри.

5. Схема нарахування балів

Оцінювання видів робіт						Загальна сума балів за практику
Підготовчий етап	Польовий етап	Щоденник практики	Індивідуальне завдання	Оформлення індивідуальної частини звіту та його захист	Підсумковий контроль	
5	15	15	5	20	40	100
Семінарське заняття: залік з теоретичних питань з охорони праці – до 2,5 б.; змістовність підготовлених теоретичних матеріалів відповідно до отриманого індивідуального завдання – до 2,5 б.	Якість та змістовність розказаної інформації студентам групи про географічні об'єкти, відвідані під час польового етапу практики (відповідно до отриманого індивідуального завдання) - до 10 б.; участь у обговоренні результатів	Якість та змістовність записів у щоденнику до 1 б. за кожний день польового етапу практики 15 діб x 1 б. = 15 б.	Підготовка індивідуального буклету за маршрутом практики: Якість та змістовність текстової частини – до 3 б.; якість; оформлення буклету – до 2 б.	Повнота і логічність розкриття теми індивідуальної частини групового звіту – до 5 б.; відповідність графічного та картографічного матеріалу темі звіту – до 3 б.; наявність у звіті фотоматеріалів, отриманих під час польового етапу практики – до 2 б.; якість виступу	Завдання теоретичного спрямування – до 15 б.; завдання практичного спрямування – до 25 б.	5 + 15 + 15 + 5 + 20 + 40 = 100 б.

	робочого дня – до 5 б.; відповіді на запитання студентів групи та керівників практики – до 5 б. <i>Зі студентів, які порушують вимоги охорони праці можуть бути зняті штрафні бали (до 10 б.).</i>			під час групового звіту – до 5 б.; відповіді на запитання присутніх – до 3 б.; участь у обговоренні звіту інших студентів групи – до 2 б.		
--	--	--	--	---	--	--

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

6. Рекомендована література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983.
2. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки / М.О. Барановський [Текст] : навч. посіб. / Барановський М. О. ; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин : Лисенко М. М., 2018.
3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К., 2001. – 395 с.
4. Голіков А.П. Економіка України / Голіков А.П., Казакова Н.А., Шуба О.А. – К. : Знання, 2009.
5. Голіков А.П. Економіка України: фактори виробництва, галузева структура, розміщення, тенденції розвитку / Голіков А.П., Казакова Н.А., Шуба О.А. – Х. : Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2005.
6. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України : навчальний посібник / Л.М. Немець, П.А. Вірченко, Ю.Ю. Сільченко. – Харків: ФОП Грицак С.Ю., 2014.
7. Статистичний щорічник України за 2018 рік : статистичний щорічник / [за редакцією О. Г. Осауленка]. – К., 2019.
8. Суспільна географія. Основи теорії / Укладач В.І. Єфименко. – К. : Шлях, 2006.
9. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : навчальний посібник / О. Г. Топчієв – Одеса : Астропринт, 2005.
10. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів / О. Г. Топчієв – Одеса : Астропринт, 2009.

11. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій. –Львів: Світ, 2000.
12. Шаблій О.І. Основи суспільної географії : підручник для вузів / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2012.

7. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Державна служба статистики. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Державна служба зайнятості. Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>
3. Державна служба туризму та курортів. Режим доступу: [www. tourism.gov.ua](http://www.tourism.gov.ua).
4. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>
5. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>
6. Міністерство транспорту і зв'язку. Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/>